

D. Tóth Judit – Papp György (szerk.):

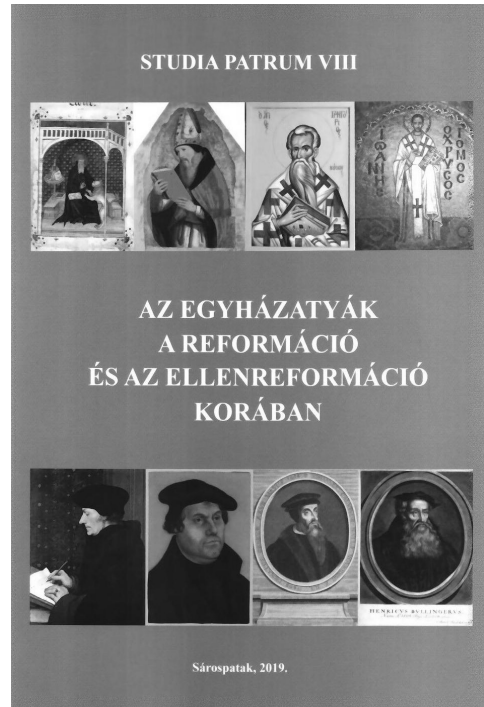
Az egyházatyák a reformáció és az ellenreformáció korában.

Studia Patrum 8. Sárospatak: Hernád Kiadó 2019. ISBN 978-615-5787-08-9,
ISSN 1789 1299, 193 old.

A Magyar Patrisztikai Társaság Elnöksége 2017-ben tartotta XVII., évenként megszervezésre kerülő konferenciáját, és a reformáció ötszázadik évfordulóját tartva szem előtt a következő vezértéma körüljárását tűzte ki célul: az egyházatyák munkásságának kora újkori hatása, recepciója a reformáció és az ellenreformáció korában. Ezzel a tudományos rendezvényükkel kapcsolódtak a Refo500 programjaihoz.

A szervezők olyan előadásokat vártak a 2017-ben Sárospatakon megtartott patrisztikai konferenciára, amelyek a mai szakirodalom problémafelvetéseire reflektálva, a forrásokra alapozva és tudományos módszertant alkalmazva fejtik ki az egyházatyák műveinek és tanításainak hatását a reformátorok és ellenreformátorok gondolkodására. A téma megközelítése lehetett vallás- és teológiatörténeti, egyháztörténeti és irodalomtörténeti, illetve művészet- és filozófiatörténeti.

A témakiírás több szempontból is érdekes és fontos a patrisztikai kutatások horizontjáról, de mindenképp azért, mert felhívja a figyelmet arra a jelentős szerepre, amelyet az ókeresztyén szerzők (elsősorban a latin nyelvűek, például Tertullianus, Jeromos és Ágoston, de a keleti atyák is, például Baszileiosz vagy Aranyszájú János) művei játszottak a reformátorok műveltségében, teológiájuk, gondolkodásuk alakulásában, és az ennek szélesebb kontextusaként jelen lévő

humanista műveltségben és filológiai-könyvkiadói gyakorlatban. Emellett a témakiírás még azért is méltó figyelemre, mert a reformáció-ellenreformáció (helyesebben inkább „katolikus megújulás”) kutatói számára is lehetőséget biztosított arra, hogy számot adjanak arról a növekvő figyelemről, amelyet az utóbbi években a kora újkor kutatása felől is tapasztalhatunk a patrisztikus szerzők iránt.

A konferencia témaválasztásának apropója tehát a reformáció 500. évfordulója volt, amelynek a nemzetközi és hazai tudományos és népszerűsítő rendezvényei, előadásai, tanácskozásai,

műhelyfoglalkozásai, kutatási projektjei, kiállításai – hogy csak néhány fontosabb formát említsünk – áttekinthetetlenül nagy számban zajlottak, ami szintén azt mutatja, hogy a protestáns reformáció kitörölhetetlen nyomot hagyott Európa történelmében.

A Refo500 az évforduló méltó megünneplésére jött létre, s ennek mibenlétéről és céljáról több helyen is ezt olvashatjuk: „A Refo500 különböző szervezetek, egyetemek, szemináriumok és múzeumok számára létrehozott nemzetközi fórum, ahol a szereplők a reformáció elmúlt fél évezredének történelmi jelentőségét és időszerűségét vitatják meg. [...] A szervezet hat területre összpontosít, ezek a történelem, teológia, politika, vallás, társadalom és kultúra. A Refo500 tehát a reformáció ezen területekre gyakorolt hatását követi nyomon, és kutatások segítségével igyekszik a történelem során megválaszolatlanul maradt kérdésekre választ találni.”

Jelen kötet tanulmányai nagyobb részben a konferencián elhangzott előadások továbbgondolt, szerkesztett változatai. A kötet első nagyobb egysége azokat az írásokat tartalmazza témájuk kronológiai rendjében, amelyek szorosabban kapcsolódtak a konferencia kiírásához; a második részben pedig olyan, elsősorban a patrisztika korához kapcsolódó tanulmányok sorakoznak, amelyek nem, vagy csak alig érintik témájuk kora újkori hatását, recepcióját, noha a tárgyalt témáknak hasonlóképpen fontos hatásuk volt.

Takács László tanulmánya (*A protestantizmus első századának Szent Jeromos-kritikája*) a humanisták által nagyrabecsült, ugyanakkor többféle kritiká-

val is illetett Szent Jeromos alakja és munkássága körül kialakult nézetkülönbségeket értelmezi összes műveinek Rotterdami Erasmus általi nagyszabású, kilenc kötetből álló kiadásából (Bázel, 1516) kiindulva, amely Jeromos újkori befogadástörténetének sarokpontja, és megelőzi Luther és Kálvin Jeromos-bírálatát.

A reformáció elindítójaként számon tartott Luther Márton munkásságával Ittész Gábor foglalkozik („...*inter Episcopos Gallie haud dubie sanctissimus*”. *Szent Márton-hivatkozások Luthernél*), aki a Luther-korpusz Tours-i Szent Mártonhoz kapcsolódó sokféle megjegyzését, utalását vizsgálja. Írásában a kronológiai (például ünnepekhez kapcsolódó), műfaji (például exemplum, legenda) és személyes szempontra történő utalások szisztematikus vizsgálatával bizonyítja, hogy ezek nem a személyes devóció részeként vannak jelen Luther életében, hanem olyan Szent Márton-képet mutatnak. Ez jól illeszkedett Luther reformátori programjához, és alkalmas volt saját mondanivalójának terjesztésére.

Kálvin teológiájának kérdéseit két nagyobb tanulmány is vizsgálja: Papp György és Czertnár Simoné. Az előbbi (*Kálvin, az egyházatyák, a nők és a kereszteselési jog*) a Kálvin *Institúciójában* (IV. 15,20–21) megtalálható és tévesen értelmezhető kereszteselési gyakorlatokkal foglalkozik, amelyben a reformátor különös figyelmet szentel annak a kérdésnek, hogy kinek áll jogában kiszolgáltatni a keresztség sákramentumát.

Papp György a Kálvin által valószínűsíthetően hivatkozott ókeresztyén források (karthágói zsinat századik decretuma, *Statut aecclesiae antiqua, Decre-*

tum Gratiani, Tertullianus *De baptismo* XVII. és *De virginibus velandis*, valamint Szalamiszi Epiphanosz *Panarion*) értelmezésével igazolja, hogy Kálvin alapítétként azt hangsúlyozza: csak felszentelt lelkészek keresztelhetnek, és ebből következett a nők keresztelési gyakorlatának elutasítása, nem pedig a női nem hátrányos megkülönböztetéséből.

Czentnár Simon *Hasonlóságok és különbségek Ágoston és Kálvin János hermeneutikájában* című tanulmánya két közkeletű vélekedésből indul ki: az egyik szerint a reformátor munkásságában – a Szentírás mellett – Szent Ágoston hatása mutatkozik a legjelentősebbnek; a másik pedig ezt a nézetet árnyalja tovább, amikor azt hangsúlyozza, hogy míg a teológiai kérdések kifejtése rendjén Kálvin egyértelműen Ágoston műveit használta fő forrásként, addig az exegézis és a hermeneutikai módszerek terén nem Ágoston, hanem Khrüszosztomosz a mérce számára. Czentnár Simon szerint a két vélekedés által előidézett problémákat elsősorban az okozza, hogy a kutatók éles határt húznak teológia és exegézis között, s így írásában Szent Ágoston hermeneutikájának Kálvinra gyakorolt hatását vizsgálja.

D. Tóth Judit írása (*A Nagy Szent Baszileiosznak tulajdonított 38. levél kora újkori recepciója. Nüsszai Szent Gergely: Ad Petrum [fratrem] de differentia essentiae et hypostaseos*) a Baszileiosznak és Nüsszai Gergelynek egyaránt tulajdonított teológiai értekezés, a 38. levél kora újkori történetét vizsgálja, és a következő kérdésre keres választ: mi lehetett az oka annak, hogy ez a mű, amely több évszázadon át kéziratossá, majd nyom-

tatott formában játszott fontos szerepet a szentháromságtani kérdések megválaszolásában, a 16. század közepén (1562, Bazel) „ismét” Gergely neve alatt kezdett megjelenni? A szerzőség modern tudományos vitájának, valamint a traktátus teológiájának rövid bemutatása után D. Tóth Judit a szöveg 16. századi kiadásait tekinti át, és miután utal a korszak kiadói gyakorlatára is, arra a feltételezésre jut, hogy az említett „fordulat” nem annyira a reformáció terjedésével és a hitvitákkal függött össze, hanem sokkal inkább a kéziratok iránti humanista érdeklődéssel.

Pásztori-Kupán István *Az ógyházi ökumenikus zsinatok száma és tekintélye a Második Helvét Hitvallásban* című tanulmányában abból indul ki, hogy a magyarországi reformátorok által 1567-ben elfogadott *Második Helvét Hitvallás (Confessio Helvetica Posterior)* azt a teológiai szempontból kevésbé igazolható hagyományt örökíti tovább, amely szerint a keresztyén egyház történetének „első és legnevezetesebb” zsinata a niceai (nikaiai) volt 325-ben. A tanulmány írója arra a kérdésre keresi a választ, hogy a hagyomány miért hagyhatta figyelmen kívül a tanítványok jeruzsálemi tanácskozását, amelyről az ApCsel 15-ben olvashatunk, holott az eleget tett az ökumenikus zsinatok később megfogalmazott kritériumainak.

Geréby György „*Ez tehát az igazi egyetemes hit, tanítás és vallás, amelyben semmiféle újdonság nincsen.*” *A wittenbergi lutheránus teológusok és II. Jeremiás konstantinápolyi pátriárka levélváltása* című tanulmánya a reformáció történetének egyik kevésbé ismert és mindmáig sok

megoldatlanságot rejtő eseményét állította írása középpontjába. A szerző a levélváltás okának, történetének, filológiai problémáinak a bemutatásával és értelmezésével keresi a választ arra, mi vezethetett oda, hogy a levélváltás nem hozta meg a kívánt eredményt, sőt az első konfliktust okozta az ortodoxia és a nyugati reformáció között.

Adamik Tamás a 17. századi Pécseli Király Imre református lelkész, tanár, író *Bevezetés a retorikába* című munkáját vizsgálja abból a szempontból, hogy a szerző hol és milyen egyházatyákra hivatkozik (*Egyházatyák Pécseli Király Imre Bevezetés a retorikába című művében*). Ezt a tényt Adamik azért is tartja figyelemre méltónak, mert Pécseli öntudatos református volt. A tanulmány számba veszi a *Bevezetés a retorikába* című munka utalásait a különböző kontextusokban és szempontokból idézett ókeresztyén szerzőkre (Minucius Felix, Eusebiosz, Hilarius Ambrosius, Paulinus Nolanus, Hieronymus, Szent Ágoston, Khrüszosztomosz, Sedulius Caelius, Nagy Szent Gergely, Sevillai Isidorus).

A kötet második felében négy írást találunk: egy írásértelmezőit Somos Róberttől, egy teológiai Kendeffy Gábortól és egy művészettörténetit Nagy Leventétől, majd végül egy bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátott fordítást Vassányi Miklóstól.

Somos Róbert *Hogyan látta Mózes az Úr hátát? Az Exodus 33,23 patrisztikus értelmezései* című tanulmánya a 2Móz 19,1–40,38 szakasz azon fontos eseményére összpontosít, amikor az Úr megmutatja Mózesnek az ő dicsőségét, és közli vele: *És amikor elvonul dicsőségem, a kőszikla hasadékaiba állítalak,*

és betakarlak a kezemmel, amíg el nem vonulok. Azután elveszem a kezemet, és megláthatasz hátulról. (33,22–23) A 23. vers fordításai – „hátamat nézheted”, vagy „hátamat fogod nézni”, illetve a „hátsó részemet nézheted” vagy „hátsó részeimet fogod látni” – számtalan értelmezésre adott lehetőséget. Ezek közül Somos Róbert Philón, Origenész, Vak Didümosz, Nazianzoszi Szent Gergely, Nüsszai Szent Gergely mérvadó patrisztikus interpretációját vizsgálja meg, és azt hangsúlyozza, hogy ezek nem tényleges látásnak, hanem megismerésnek értelmezik Mózes istenlátását, amely azonban nem ragadja meg Isten lényegi természetét.

Kendeffy Gábor *Az ember, a bűn és a semmi Szent Ágostonnál* című írása az egyházatya antropológiájának két egymással összefüggő gondolatát vizsgálja: az ember örökségként hordozza magában, hogy a semmiből teremtett, és a „semmisség” a bűnnel mintegy aktivizálódik. Ezért az emberi mi volt elsősorban negatívan jellemezhető, mint amely az *isteni* ellentéte. A tanulmány szerzője az első bűn ágostoni felfogásának bemutatásával kezdi a két gondolat összefüggéseinek vizsgálatát, majd az ember semmisségének és az emberi és isteni szembeállításának értelmezésével folytatja ezt – elsősorban a *De civitate Dei* és a *Confessiones* szöveghelyei alapján.

Nagy Levente *Mitológiai és bibliai alakokkal díszített ókeresztyén ládikaveretek értelmezési problémái* címet viselő tanulmánya öt pannóniai ládikaveret (ulcisiai/szentendrei; 1. számú római sír, Császár; intercisai Orpheusz-ládika; intercisai gorgófejes ládikák: 109. sír, illetve mainzi Römisch-Germanisches

Zentralmuseum gyűjteménye) értelmezésével foglalkozik, és felmutatja egyfelől a régészeti-művészettörténeti kutatások dinamizmusát, másfelől a patrisztikai kutatásokkal való összefüggéseinek fontosságát. Az öt ládikaveret értelmezése után a szerző ezek ábrázolásainak kapcsolatrendszerére is utal, és megerősíti, hogy készítési helyük Pannónia volt.

Kötetünk utolsó írása egy fordítás Vassányi Miklóstól: *Al-Areopagita Szent Dénes: Isten nevei IX*. A szerző az 500 táján működő, mindmáig rejtélyes kiletű „Hamis Dénes” legnagyobb hatású munkája a *De divinis nominibus IX*. részének fordítására vállalkozott, és ehhez bevezetést, valamint magyarázó jegyzeteket írt. Ezt a munkát már megelőzte a mű I. és II. részének fordítása, így a magyar érdeklődő közönség egyre inkább megismerheti a nagy misztikus teológus Istenről szóló gondolkodását.

Nemcsak a konferencia előadásai és jelen kötet írásai mutatják azt az örvendetes ténytet, hogy a patrisztika és a reformáció kutatói egyre nagyobb mértékben tudnak együttműködni an-

nak a közös keresztyén örökségnek a kutatásában, amelyet az ókeresztyén kor jelent. A konferencia előadóit és résztvevőit a Sárospataki Református Teológiai Akadémia (SRTA) látta vendégül, biztosítva a patinás, hangulatos helyszínt a közös gondolkodáshoz, és lehetőséget teremtve a könyvtár érdekességeinek a megtekintésére is. Szintén a SRTA vállalta a konferenciakötet megjelentetését, amelyet a Magyar Patrisztikai Társaság elnöksége és tag-sága ezúton is hálásan köszön! A további sikeres együttműködés reményében bocsátjuk útjára a *Studia Patrum VIII*. kötetét.

Együttal kötetünkkel köszöntjük társaságunk volt elnökeit, akik tavaly jeles dátumhoz érkeztek: Nemeshegyi Péter atya 95., Baán István atya 70., Somos Róbert pedig 60. születésnapját ünnepelte! Isten éltesse mindhár-mukat!

D. Tóth Judit

(Az itt közölt írás a kötet előszavának szerkesztett változata.)